

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.192.43-49>**Демченко О.В.**кандидат економічних наук, докторант кафедри
торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом
Одеський національний технологічний університет**Demchenko Oleksandr**

Odesa National University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

МЕХАНІЗМ ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГІВ ЕКСПОРТУ УКРАЇНСЬКИХ ХАРЧОВИХ НАПІВФАБРИКАТІВ ТА ГОТОВОЇ ДО СПОЖИВАННЯ ЇЖІ В ЄС

Стаття присвячена процесу формування архітектури та реалізації механізму стимулювання експорту українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі в Європейському Союзі. Розкрито значення стимулювання експорту для позитивного впливу на сталий розвиток людського капіталу сільських територій України. Обґрунтовано, що збільшення експорту сприяє досягненню важливих соціально-економічних цілей, таких як покращення умов торгівлі, підвищення конкурентоспроможності продукції, зменшення навантаження на чорноморські транспортні коридори, розвиток спільних українсько-європейських інвестиційних проектів, розширення ринків збуту, покращення якості продовольчих товарів на внутрішньому ринку та підвищення рівня зайнятості. Запропоновано архітектуру механізму стимулювання експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі. Пропонований механізм включає три основні складові: організаційна складова, а саме взаємодія державних установ та приватних суб'єктів, включаючи Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, асоціації підприємств харчової промисловості; економічні засоби для досягнення мети, такі як збільшення безмитних тарифних квот, створення європейських транспортних коридорів, впровадження системи НАССР, розширення переліку єврономерів для української продукції, сприяння отриманню європейських сертифікатів здоров'я та безмитний імпорт якісної сировини; а також правова складова щодо армонізації українського законодавства з європейським у сфері безпеки та якості агропродовольчої продукції. Обґрунтовано, що реалізація запропонованого механізму сприятиме збільшенню експорту українських харчових продуктів в ЄС, що позитивно вплине на економіку України та соціальний добробут населення.

Ключові слова: експорт, євроінтеграція, напівфабрикати, готова продукція, людський капітал.

MECHANISM FOR INCREASE IN THE VOLUME OF EXPORT OF UKRAINIAN SEMI-FINISHED FOOD AND READY-TO-EAT FOOD TO THE EU

The article is devoted to the process of forming the architecture and implementation of the mechanism for stimulating the export of Ukrainian food semi-finished products and ready-to-eat food to the European Union. The significance of export promotion for a positive impact on the sustainable development of human capital in rural areas of Ukraine is revealed. It is substantiated that the increase in exports contributes to the achievement of important socio-economic goals, such as improving trade conditions, increasing the competitiveness of products, reducing the load on the Black Sea transport corridors, developing joint Ukrainian-European investment projects, expanding sales markets, improving the quality of food products on the domestic market and increasing the level of employment. The architecture of the mechanism for stimulating the export of Ukrainian food semi-finished products and ready-to-eat food to the EU is proposed. The proposed mechanism includes three main components: the organizational component, namely the interaction of state institutions and private entities, including the Ministry of Economy of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, associations of food industry enterprises; economic means to achieve the goal, such as the increase of duty-free tariff quotas, the creation of European transport corridors, the introduction of the HACCP system, the expansion of the list of Euro numbers for Ukrainian products, assistance in obtaining European health certificates and duty-free import

of quality raw materials; as well as the legal component regarding the harmonization of Ukrainian legislation with European legislation in the field of safety and quality of agro-food products. Based on the research it is substantiated that implementing the proposed mechanism will help increase the export of Ukrainian food products to the EU, which will positively affect the economy of Ukraine and the social welfare of the population of the country.

Keywords: export, European integration, semi-finished products, finished products, human capital.

JEL Classification: L66; Q18

Постановка проблеми. Дослідження механізму збільшення обсягів експорту українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі в ЄС має велике значення для економічного зростання України. Розвиток експорту сприяє підвищенню ВВП, залученню іноземної валюти, зменшенню торговельного дефіциту та покращенню стабільності національної економіки. Вихід на європейський ринок дозволяє диверсифікувати ринки збуту, підвищити стандарти якості продукції та посилити конкурентоспроможність українських виробників. Збільшення експорту також відповідає умовам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, сприяючи інтеграції та зміцненню політичних і економічних зв'язків. Це стимулює інвестиції у виробництво, інновації та покращення технологій, що є важливими для розвитку агропромислового сектору. Експортна діяльність створює нові робочі місця, знижує рівень безробіття та підвищує рівень життя населення. Крім того, вихід на вимогливі європейські ринки підвищує імідж України як надійного партнера, покращуючи впізнаваність українських брендів на міжнародному рівні. Таким чином, дослідження механізмів збільшення обсягів експорту харчових напівфабрикатів та готової їжі в ЄС є важливим кроком до економічного розвитку, інтеграції з ЄС, створення робочих місць, інноваційного розвитку та підвищення міжнародного іміджу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку експортної діяльності суб'єктів агропродовольчого сектора економіки в умовах євроінтеграції присвячували свої праці такі науковці, як: В. Андрійчук, Т. Бабан, В. Бойко, В. Геєця, В. Губенко, Л. Діброва, О. Жемойда, Т. Зінчук, М. Ігнатенко, С. Кваша, І. Кобута, В. Колодійчук, Л. Михайлова, П. Саблук, М. Сайкевич, О. Попов, В. Онегіна, О. Школьнік та ін. Проте, сучасні виклики щодо поглиблення процесів євроінтеграції в Україні вимагають подальшого дослідження даної наукової та прикладної проблематики.

Незважаючи на численні нароби науковців питання нарощення обсягів експорту українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі в Європейській Союз залишається недостатньо розробленим та потребує подальших наукових пошуків, чому і присвячене дане дослідження.

Метою статті є обґрунтування процесу формування архітектури та реалізації механізму стимулювання експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі.

Виклад основного матеріалу. Україна неодноразово зверталася до європейських партнерів із пропозицією перегляду квот у бік їх збільшення, проте кожного разу отримувала відмову. Позиція представників ЄС пояснюється особливостями європейського

сільського господарства – воно низькоефективне, а тому дотаційне. Витрати із спільного бюджету ЄС на підтримку європейських фермерів становлять більше 43% і наразі перевищують 60 млрд. євро. Прямі дотації на 1 га сільськогосподарських угідь в середньому від 230 до 250 євро на рік. Крім цих ресурсів функціонують також національні програми підтримки аграріїв за такими напрямками: субвенції, податкові пільги, пільгові кредити, розвиток підприємств харчової промисловості, підтримка проектів екологоощадного землеробства, консультації та організаційний супровід сертифікації продукції, просування інтересів європейських фермерів на міжнародному ринку тощо.

Дотаційність європейського сільського господарства пояснюється особливостями його організаційної структури – це, переважно, малі форми аграрного бізнесу (фермерські господарства), що обробляють в середньому 15 га землі. Для порівняння – в Україні станом на 1 січня 2022 р. середнє сільськогосподарське підприємство обробляло в середньому 250 га ріллі. Тому, за відсутності державної підтримки, європейський фермер програє конкурентну боротьбу українському.

На початку 2022 р. в сільському господарстві ЄС працювало 7,9 млн. осіб [1]. Це означає, що соціальна реабілітація власників аграрного бізнесу та найманих працівників у разі банкрутства й закриття ферм, обернеться для спільного бюджету ЄС і національних бюджетів значно більшими витратами, ніж поточні витрати на підтримку європейських аграріїв. Тому Європейський Союз змушений витратити значні ресурси на підтримку низькоефективного сільського господарства.

До даної проблеми необхідно також додати фактор потужного аграрного лобі в ЄС. З особливою очевидністю це проявилось в 2023р., коли Болгарія, Румунія, Угорщина, Словаччина та Польща, всупереч рішенням Єврокомісії, в односторонньому порядку заборонили експорт української агропродовольчої продукції на своїх територіях.

Дана історія бере свій початок в середині 2022 р. – 4 червня набув чинності Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі. Це рішення доповнило можливість, які мають українські експортери відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Згідно з цим рішенням, тарифи, які прописані в Угоді, будуть тимчасово призупинені:

- мита для промислової продукції;
- призупинення застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів;
- призупинення усіх тарифних квот для сільськогосподарської продукції;

- призупинення антидемпінгових мит на імпорт товарів походженням з України;
- призупинення застосування глобальних захисних заходів щодо українських товарів [2].

5 червня 2023р. в Офіційному віснику ЄС було оприлюднено Регламент 2023/1077 від 31 травня 2023 року про тимчасові заходи торговельної лібералізації, яким ще на рік – до 5 червня 2024 року продовжено звільнення усієї української продукції від будь-яких мит та квот. Ввечері того ж дня Європейський Союз оприлюднив Імплементативний регламент Єврокомісії, ухвалений на основі згаданого вище регламенту, який обмежуватиме використання низки митних режимів при ввезенні кількох зернових та олійних на територію Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії. Цей регламент мав діяти до 15 вересня 2023 року, його продовження не передбачене [3]. Однак, керівництво даних країн заявили про продовження заборони на експорт української агропродовольчої продукції на територію їх країн і після 15 вересня. Особливо гостро відреагувала влада Польщі та Словаччини, де восени 2023р. проходять чергові парламентські вибори. Правлячі політичні партії в цих країнах, намагаючись заручитися підтримкою аграрного електорату, по суті, оголосили Україні торговельну війну. В умовах російської військової агресії, що спричинила блокування українських морських портів.

Як відмічає заступник міністра економіки, торговий представник України в ЄС рішення цієї проблеми знаходиться в площині домовленостей про формування європейських транзитних коридорів [3].

Ще однією суттєвою перепорою на шляху української продовольчої продукції на європейський ринок є жорсткі фітосанітарні обмеження - вимоги до якості й безпечності товарів продовольчого призначення. Насамперед це стосується молочної та м'ясної продукції.

Одним із зобов'язань, які взяла на себе Україна під час вступу до СОТ та підписання угоди про асоціацію Україна-ЄС є імплементатії міжнародних норм безпечності і якості агропродовольчої продукції у вітчизняне законодавче поле:

1) вступ у дію Закону України «Про безпеку і якість харчових продуктів», прийнятого на вимогу СОТ для впорядкування торгівлі м'ясною та молочною продукцією на внутрішньому ринку України відповідно до міжнародних стандартів якості. Згідно із вимогами цього документу забороняється: а) реалізація необробленого молока і сиру домашнього виробництва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках; б) закупівля молокозаводами молочної сировини, отриманої за технологією ручного доїння;

2) впровадження на підприємствах України системи забезпечення безпечності харчової продукції відповідно до вимог стандартів ISO 22000;

3) виконання вимог Регламенту Європейського Парламенту і Ради 178/2002 ЄС від 28 січня 2002 року «Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та

встановлення процедур у галузі безпеки харчових продуктів»;

4) виконання вимог Регламенту (ЄС) № 882/2004 Європейського Парламенту і Ради від 29 квітня 2004 року «Про проведення офіційного контролю з метою забезпечення перевірок додержання закону про продукти харчування та фураж і правил, що стосуються здоров'я та благополуччя тварин» [4].

Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів» мав вступити у дію ще 1 січня 2015р., однак Верховна Рада України вкотре відтермінувала цей крок з огляду на його руйнівний потенціал для економіки малих організаційних форм агробізнесу та сільських територій в цілому. Зрозуміло, що такий крок означав би крах економіки більшості селянських домогосподарств, їх масову міграцію в місто і закордон, та прискорення процесів зникнення українського села й руйнування людського капіталу сільських територій. Тому він не був зроблений. Однак, платою за таке рішення є ускладнена процедура експорту українських м'ясо-молочних товарів в ЄС – більшість вітчизняної продукції не відповідає санітарно-гігієнічним нормам ЄС, а тому заборонена до ввезення на європейський ринок.

Усі харчові напівфабрикати та готова до споживання їжа проходить перевірки в пунктах перетини кордону Україна-ЄС. На основі ветеринарних і фітосанітарних сертифікатів, виданих в Україні, для продуктів тваринного походження заповнюється Загальний ввізний ветеринарний документ, для продуктів нетваринного походження – Загальний ввізний документ, які супроводжують перевірки та заповнюються відповідно до етапів проходження контролю. Усе це реєструється в системі TRACES, яка дозволяє здійснювати принцип відслідковування – можливість на кожному етапі переміщення товару відслідковувати його походження. Тільки та продукція, яка пройшла інспектування і процедури контролю, допускається до реалізації в на ринку ЄС. Імпортер несе відповідальність за ввезення на ринок ЄС безпечної продукції, він перший, хто стає відповідальним у ланцюжку постачання, якщо виявляють порушення. Тому імпортер вимагає велику кількість лабораторних випробувань та документів. Часто, щоб бути впевненим у безпеці товару, імпортер сам проводить додаткові випробування продукції в лабораторіях ЄС. Це, з одного боку, додаткові витрати, але з іншого – впевненість у тому, що на ринок потрапляє товар, який відповідає всім вимогам та стандартам безпеки [5].

Наразі, дозвіл на експорт продукції на ринок ЄС мають 277 українських підприємств: 97 – підприємств, що виробляють харчову продукцію, 180 – підприємств, що виробляють продукти нетваринного походження. Це лише 5,1% від загальної кількості активних підприємств харчової промисловості України (5459 од. станом на 01.11.2022р. [6]).

Низький рівень допуску української харчової продукції на ринок ЄС – наслідок відсутності відповідних сертифікатів безпечності та якості в більшості вітчизняних підприємств харчової промисловості. Відносно

продукції тваринництва, сертифікати відповідності конкретне підприємство може отримати лише в тому випадку, коли дозвіл на постачання певного виду продукції має уся країна. А державі, щоб отримати такий дозвіл, або так звані еурономери, необхідно повністю гармонізувати національні стандарти у сфері менеджменту якості і безпеки харчової продукції з європейськими і налаштувати роботу контролюючих органів по правилах ЄС [3]. Якщо говорити про конкретні умови в рамках дії ПВ ЗВТ між Україною та ЄС, то для експорту харчової продукції з України та її імпорту на територію ЄС необхідні спеціальні дозвільні документи, що називаються «сертифікати здоров'я». Їх перелік унормовано Держпродспоживслужбою України та Європейською комісією [7].

Сертифікація продукції є добровільною. Однак, наявність сертифікату підвищує конкурентоспроможність, допомагає споживачам у компетентному виборі продукції і являє собою гарантію якості обраного продукту, є безальтернативною умовою дозволу на експорт продовольчої продукції в ЄС. Сертифікація харчової продукції проводиться за схемами:

- сертифікація партії продукції з видачею сертифікату відповідності терміном дії до 1-го року;
- сертифікація продукції, яка виготовляється серійно, з видачею сертифіката відповідності терміном дії до 1-го року;
- сертифікація продукції, що виготовляється серійно, з обстеженням виробництва та видачею сертифіката відповідності терміном дії до 2-х років;
- сертифікація продукції, що виготовляються серійно, з атестацією виробництва та видачею сертифіката відповідності терміном дії до 3-х років;
- сертифікація продукції, що виготовляються серійно, з проведенням оцінки сертифікованої системи управління якістю та видачею сертифіката відповідності терміном дії до 3-х років [8].

Відсутність таких сертифікатів у більшості вітчизняних виробників пояснюється двома причинами: відсутність постачальників сільськогосподарської сировини (або їх незначна кількість), які впровадили на виробництві міжнародну систему менеджменту якості продукції. Насамперед систему контролю критичних точок НАССР; відсутність фінансових можливостей впровадження на виробництві міжнародної системи менеджменту якості продукції та проходження процедури її сертифікації.

Окрім переходу вітчизняного тваринницького сектору на виробництво продукції, що відповідала б міжнародним стандартам безпечності і якості, іншим способом отримання доступу до якісної молочної сировини, який з'явився у зв'язку із дією ПВ ЗВТ між Україною та ЄС, є її закупівля українськими молокозаводами та безмитний імпорт з Польщі та Литви. Наразі у Європі перевиробництво молока і ціни на сировину постійно знижуються. Аналогічна ситуація і у виноробів – через глобальне перевиробництво вина, якісні вино-матеріали можна закупляти за дуже вигідними цінами у Франції, Італії, Іспанії.

Вихід української агропродовольчої продукції на

європейський ринок відбувається за двома каналами розподілу – великогуртовими партіями та продаж в роздрібній мережі великих супермаркетів.

Великогуртові партії закуповують самі ж європейські імпортери – соняшникову олію, мед, соки, цукор, крупи, борошно, пташине м'ясо, крохмаль, спирт тощо. На власних потужностях вони пакують (розливають), маркують дану продукцію, і дрібногуртовими партіями постачають для реалізації в мережі супермаркетів. В результаті, українські виробники недоотримують дохід через різницю цін. Тому значно вигіднішим є вхідження українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі безпосередньо у європейський рітейл.

Це складне завдання, оскільки європейський ринок споживчих товарів жорстко структурований. Дана обставина обумовлена тим, що споживчий ринок ЄС є одним із найбільш емних ринків світу – станом на 1 січня 2022 року населення ЄС (27) становило 446,7 млн. осіб [9]. Це переважно заможні домогосподарства, які в 2022р. здійснили споживчих витрат на суму 8,3 трлн. євро [10]. В структурі глобальних споживчих витрат домогосподарств (households and NPISHs final consumption expenditure) витрати громадян ЄС склали 15,5% [11]. Таким чином, на 5,6% населення планети, яке проживає в ЄС (27) [12] припадає 15,5% світових кінцевих споживчих витрат, або на 1% населення ЄС припадає 2,8% світових кінцевих споживчих витрат. Для порівняння: на 1% населення Китаю припадає 0,72%, на 1% населення Латинської Америки і Карибського басейну – 0,9%, на 1% населення Близького Сходу і Північної Африки – 2,1% світових кінцевих споживчих витрат і т.д. [11, 12]. Це головна причина жорсткої конкурентної боротьби між постачальниками на європейський ринок харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі.

Одним із найбільш перевірених способів проникнення на закордонний ринок для заходу в місцевий рітейл є створення торгових домів, які використовуються для диверсифікації ризиків, в тому числі інфляційних, валютних, та для використання можливостей щодо доступу до фінансових ресурсів країн ЄС. Міжнародний правовий центр EUCON, який займається супроводом виходу польських та європейських компаній на ринок України, рекомендує українським компаніям проникати на ринок ЄС спочатку через створення торгових домів в країнах східної Європи – Польщі, Литві, Латвії, Естонії. Для українських громадян, які є засновниками та керівниками підприємств, польське законодавство передбачає пріоритетне право тимчасового чи постійного місця проживання. Мінімальний розмір статутного капіталу складає 5000 злотих. Для реєстрації компанії в цій країні можна вибрати два способи: 1) з виїздом засновників до країни та підписанням договору про створення фірми в нотаріуса; 2) он-лайн реєстрація, через Інтернет. На законодавчому рівні підприємства можуть використовувати віртуальну адресу, яка буде слугувати, як юридичною адресою, так і адресою куди буде приходити кореспонденція, вартість такої послуги в рік буде складати від 150 до 300 євро.

Переважна більшість компаній користується аутсорсингом бухгалтерських послуг - якщо в компанії в місяць буде до 20 первинних документів, то вартість послуг буде складати приблизно 100-120 євро. Польська компанія, в якій засновником є резиденти України, може користуватися всіма фінансовими інструментами: кредитами, позичками, лізингом, фінансуванням з Європейських фондів [13].

Узагальнення діючих та потенційних практик взаємної українсько-європейської торгівлі агропродовольчою продукцією, дає можливість обґрунтувати механізм стимулювання експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі (рис. 1).

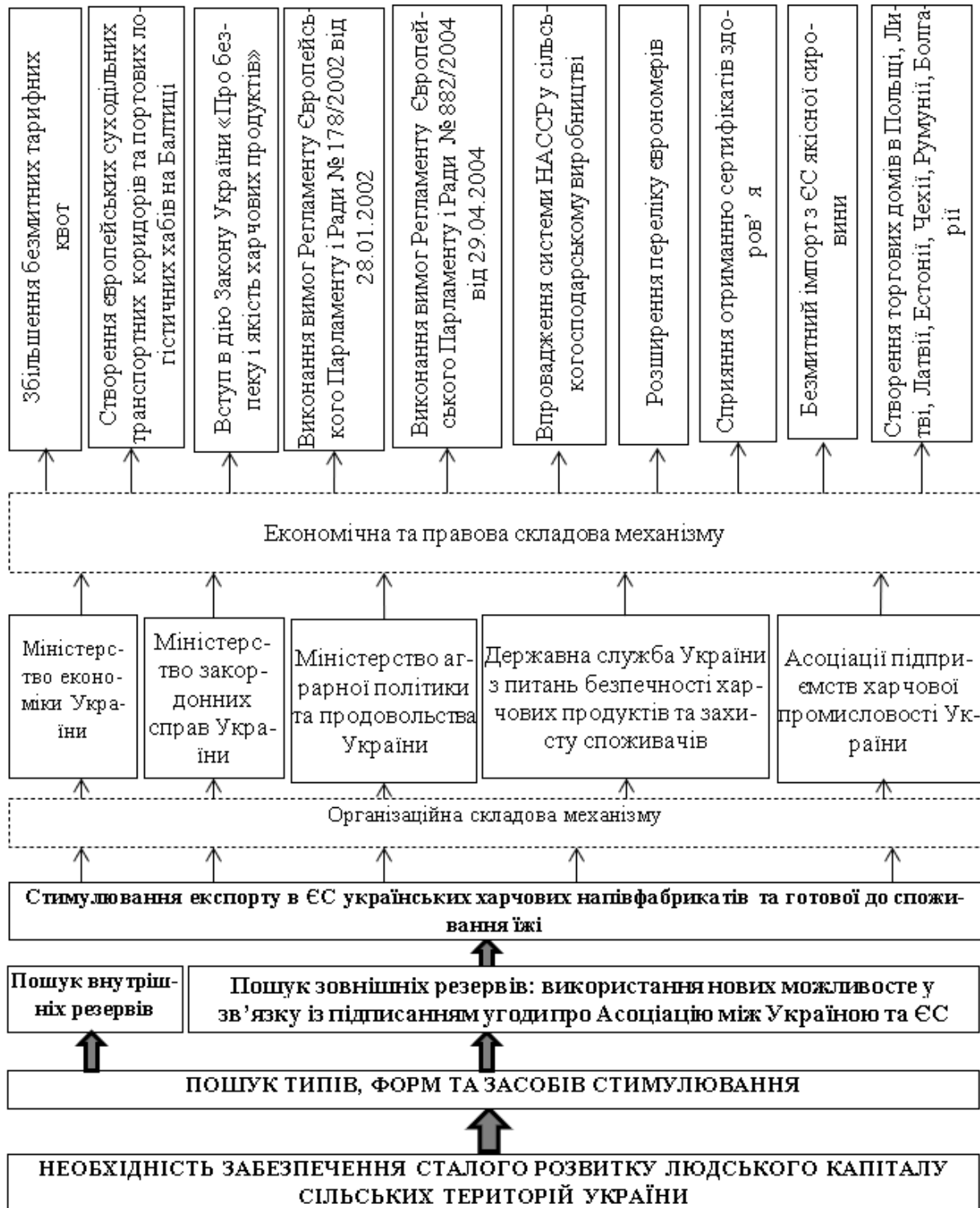

Рис. 1. Механізм стимулювання експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі
Джерело: власна розробка автора

Спонукальним мотивом стимулювання такого експорту є його позитивний вплив на динаміку

інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Разом з тим, у разі досягнення збільшення присутності продукції підприємств харчової промисловості України на європейському ринку, буде досягнуто цілий ряд інших важливих соціально-економічних цілей:

- покращення умов торгівлі;
- підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств харчової промисловості України на глобальному ринку;
- зменшення навантаження на чорноморські транспортні коридори;
- розгортання спільних українсько-європейських інвестиційних проєктів: а) збільшення пропускної спроможності діючих транспортних коридорів та створення нових; б) будівництво портів логістичних хабів на Балтиці; в) створення спільних сільськогосподарських, промислових, транспортних та торговельних підприємств тощо;
- розширення присутності українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі на європейському ринку автоматично відкриває шлях для неї інші ринки із відносно високою ємністю та жорсткими санітарно-гігієнічними вимогами - США, Канада, Китай, Саудівська Аравія і т.д.;
- покращення якості продовольчих товарів на внутрішньому ринку;
- підвищення рівня зайнятості в сільськогосподарському та промисловому виробництві і т.д.

Пропонований механізм має три складових:

- 1) Організаційна. Складова представлена державними установами та приватними суб'єктами, що взаємодіють на принципах соціального партнерства: Міністерством економіки України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, Державною службою України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Асоціаціями підприємств харчової промисловості України. Особлива роль відводиться Міністерству закордонних справ України – дипломатичні представництва та консульства України на

території країн ЄС повинні проводити активну політику просування інтересів українських компаній, надавати їм всебічну інформаційну, юридичну та іншу підтримку.

- 2) Економічна. Представлена економічними засобами досягнення поставленої мети: збільшення безмитних тарифних квот, створення європейських суходільних транспортних коридорів та портів логістичних хабів на Балтиці, впровадження системи НАССР у сільськогосподарському виробництві, розширення переліку єврономерів для української продукції, сприяння отриманню підприємствами харчової промисловості України європейських сертифікатів здоров'я, безмитний імпорт з ЄС якісної сільськогосподарської сировини для українських підприємств харчової промисловості, створення торгових домів в країнах Східної Європи – Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Чехії, Румунії, Болгарії;

- 3) Правова. Представлена правовими засобами досягнення поставленої мети: гармонізація законодавства України, що регулює безпекові та якісні характеристики агропродовольчого виробництва із відповідним законодавством ЄС.

Висновки. Отже, найбільшими перешкодами на шляху українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі в ЄС є: квотні обмеження, європейські санітарно-гігієнічні вимоги до якості й безпеки товарів продовольчого призначення, усталена структура пропозиції європейської продовольчої роздрібною торгівлі. Для повної чи часткової нейтралізації виявлених перешкод, обґрунтовано механізм стимулювання експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі, представлений трьома складовими: організаційна. Складова представлена державними установами та приватними суб'єктами, що взаємодіють на принципах соціального партнерства. Економічна представлена економічними засобами досягнення поставленої мети. Правова представлена правовими засобами досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел:

1. Agricultural labour input statistics: absolute figures (1 000 annual work units). 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/AACT_ALI01/default/table?lang=en.
2. Європейський Союз офіційно скасував мита на українські товари. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejskij-soyuz-oficijno-skasuvav-mita-na-ukrayinski-tovari>.
3. Агрообмеження пішли на другий термін: як Україні повернутися до вільної торгівлі з ЄС. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/06/5/7163069/>.
4. Мудрак Р.П. Продовольчий ринок України: ризики та нові можливості в контексті європейської інтеграції. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2014. Випуск 85. Частина 2. С. 219-228.
5. Перепелиця Г. Очікування бельгійських споживачів: чи важко вийти на ринок ЄС українській продукції. 2016. URL: <http://agroportal.ua/views/blogs/ozhidaniya-belgiiskikh-potrebiteliei-slozhno-li-vyiti-na-gynok-es-dlya-ukrainskoi-produktsii/>.
6. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності станом на 1 листопада 2022 року. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/kap/kap_ue_22_.xls.
7. Сертифікати на експорт з України. URL: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobotnictv/veterinariya-ta-bezpechnist/sertifikati-na-eksport-z-ukrayini>.
8. Сертифікація харчової продукції та продовольчої сировини. URL: <https://sm.od.ua/>.

9. Population on 1 January by age and sex. 2024.
URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en.
10. GDP and main components (output, expenditure and income). 2024.
URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_GDP_custom_7653330/default/table?lang=en.
11. Households and NPISHs Final consumption expenditure (constant 2015 US\$). 2023.
URL: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NE.CON.PRVT.KD?downloadformat=excel>.
12. Population, total. 2023.
URL: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/SP.POP.TOTL?downloadformat=excel>.
13. Шлях на Польщу: як вийти на ринок ЄС через західного сусіда? 2016.
URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/slah-na-polsu-ak-vijti-na-rinok-es-cerez-zahidnogo-susida>.

References:

1. Agricultural labour input statistics: absolute figures (1 000 annual work units). (2023). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/AACT_ALI01/default/table?lang=en. (accessed June 29, 2024)
2. Yevropejs'kyj Soiuz ofitsijno skasuvav myta na ukrains'ki tovary. (2022). [The European Union officially abolished customs duties on Ukrainian goods]. Available at : <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejskij-soyuz-oficijno-skasuvav-mita-na-ukrayinski-tovari>. (In Ukrainian)
3. Ahroobmezhennia pishly na druhyj termin: iak Ukraini povernutysia do vil'noi torhivli z YeS. (2023). [Agricultural restrictions have gone to the second term: how to return Ukraine to free trade with the EU]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/06/5/7163069/>. (In Ukrainian)
4. Mudrak R.P. (2014). Prodovol'chij rynek Ukrainy: ryzyky ta novi mozhlyvosti v konteksti ievropejs'koi intehratsii. [Food market of Ukraine: risks and new opportunities in the context of European integration]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, 85(2). pp. 219-228. (In Ukrainian)
5. Perepelytsia H. (2016). Ochikuvannia bel'hijs'kykh spozhyvachiv: chy vazhko vyjty na rynek YeS ukrains'kij produktsii. [Expectations of Belgian consumers: is it difficult for Ukrainian products to enter the EU market]. Available at: <http://agroportal.ua/views/blogs/ozhidaniya-belgiiskikh-potrebitelei-slozhno-li-vyiti-na-rynok-es-dlya-ukrainskoi-produktsii/>. (In Ukrainian) (accessed June 29, 2024)
6. Kil'kist' aktyvnykh pidpriemstv za rehionamy Ukrainy ta vydamy ekonomichnoi diial'nosti stanom na 1 lystopada 2022 roku. (2022). [Number of active enterprises by regions of Ukraine and types of economic activity as of November 1, 2022]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/kap/kap_ue_22_.xls. (In Ukrainian) (accessed June 29, 2024)
7. Sertyfikaty na eksport z Ukrainy. [Certificates for export from Ukraine]. Available at: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobitnictv/veterinariya-ta-bezpechnist/sertifikati-na-eksport-z-ukrayini>. (In Ukrainian) (accessed June 29, 2024)
8. Sertyfikatsiia kharchovoi produktsii ta prodovol'choi syrovyny. [Certification of food products and food raw materials]. Available at: <https://sm.od.ua/>. (In Ukrainian)
9. Population on 1 January by age and sex. (2024). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en. (accessed June 29, 2024)
10. GDP and main components (output, expenditure and income). (2024). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_GDP_custom_7653330/default/table?lang=en. (accessed June 29, 2024)
11. Households and NPISHs Final consumption expenditure (constant 2015 US\$). (2023). Available at: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NE.CON.PRVT.KD?downloadformat=excel>. (accessed June 29, 2024)
12. Population, total. (2023). Available at: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/SP.POP.TOTL?downloadformat=excel>. (accessed June 29, 2024)
13. Shliakh na Pol'schu: iak vyjty na rynek YeS cherez zakhidnogo susida? (2016). [The way to Poland: how to enter the EU market through the western neighbor?]. Available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/slah-na-polsu-ak-vijti-na-rinok-es-cerez-zahidnogo-susida>. (In Ukrainian) (accessed June 29, 2024)